

УДК 8.(444.3)

І.В. Степанюк

НАРОДНЕ ХОРЕОГРАФІЧНЕ МИСТЕЦТВО ВОЛИНИ

Постановка наукової проблеми та її значення. Українське хореографічне мистецтво увібрало в себе характерні риси побуту та загальної культури народу, а саме: традиції, обряди, пісенно-музичний матеріал, вбрання та художні засоби вираження. Кожен локальний регіон має специфічну хореографічну лексику, особливий характер та манеру виконання рухів, притаманний регіону костюм та його музичний фольклор.

Волинь – один із найбагатших в етнокультурному плані регіон України. До складу історичної Волині входили території сучасної Волинської, Рівненської, Житомирської, частина Тернопільської областей. Історично так склалося, що перебуваючи під іноземним гнітом, упродовж тривалого часу, вона стояла осторонь загальноукраїнського культурного розвитку. Разом із тим, вплив пануючих держав зумовив виникнення характерних мистецьких особливостей Волинського краю, визначив його спорідненість із сусідніми регіонами та державами. Саме культура Польщі, Білорусії, Литви та інших країн зіграла значну роль у становленні, як лексичних, так і стилістичних особливостей танцювального мистецтва Волині. Їх вивчення дає можливість пізнати та детальніше дослідити загальний розвиток танцювального мистецтва України й Волині зокрема.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Найбільш вагомий внесок у розвиток волинського хореографічного мистецтва сучасності зробили І. Богданець, А. Іванов, Е. Шихман, Р. Маліновський, В. Марущак, В. Мамчур, А. Крикончук, О. Козачук, М. Полятикін, В. Смирнов, М. Савчук та ін. Ці хореографи здійснили низку оригінальних постановок, які ввійшли до мистецької спадщини Волині. Прикладом своєрідності, відповідності до фольклорної основи, художньої цілісності є такі хореографічні композиції, як «Волинські притупи» А. Іванова, «Волинська полька» та «Танець з бубнами» Е. Шихмана, вокально-хореографічна композиція «Калина» Р. Маліновського, «Погоринська полька» В. Марущака, «Гупали», «Вихиляси», «Волинська кадрили» В. Мамчура, «Ой-ра», «Ворітця», «Притупи» А. Крикончука, «Вулиця», «Прилуцька полька», «Поліська полька» О. Козачука, «Весільний танець з шишками», «Марусина», «Шуруха» М. Полятикіна, «Крутях», «Полька-одиначка», «Товкач», «Волинський козачок», вокально-хореографічні композиції «Волинь моя» та «Ой весна, весна» В. Смирнова, «Кивак», «Волинські візерунки» М. Савчука.

Велику роль у розвитку хореографічного мистецтва Волині відіграють дослідження видатних українських фольклористів-етнографів В. Авраменка, В. Верховинця, О. Воропая, А. Гуменюка, В. Давидюка, О. Ошуркевича, польського етнографа О. Кольберга та ін.

Мета статті – дослідити культурологічні аспекти розвитку народного хореографічного мистецтва Волині.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Народні танці Волині народжувались у процесі формування та історичного розвитку регіону. Вони є продуктом соціально-економічних та історичних умов життя народу, свідченням контакту людей з довкіллям. Танці несуть у собі відбиток праці, а також є виявом життєрадісного характеру, оптимізму, дотепності й веселості, що є яскравим показником духовної сили. Маючи спільне в змісті, жанрових різновидах, основному лексичному фонді, зумовлене єдиною генетичною основою, волинський танець відзначається виразним характером, своїми жанрово-стилістичними та локальними особливостями. Зокрема, волинському танцю притаманні певні традиційні жанри і форми з їх різновидами, властивими всій українській танцювальній культурі, зокрема: хороводи, побутові та сюжетно-тематичні танці. Однак хореографічний матеріал Волині дає змогу виявити поряд із загальноукраїнськими рисами місцеві варіанти та специфічну манеру виконання.

Одним із найдавніших хореографічних жанрів, що зберігає в окремих випадках зв'язок з обрядом, є хоровод. Волинські хороводи різняться оригінальним почерком і власною пластичною інтонацією, що надають їм неповторності у виразі емоцій, почуттів і настрою. Специфічність проявляється передусім у спокійній урівноваженості композиційної побудови хороводів, поетичній пластичності, округлій завершеності, граціозності рухів, у плавній, неспішній ході, благородній простоті манери виконання. Хореографія волинських хороводів проста. У них збереглися майже всі елементи хореографічного малюнку, притаманні іншим регіонам України: гурт, ряд, півколо, коло, два кола, які рухаються в протилежних напрямках, звивиста або спіралеподібна лінія, вісімка, ворота, різноманітні зірочки, плетінь тощо. Хореографічний малюнок особливо привабливий тим, що він видозмінюється в русі. Здебільшого в хороводах учасники утворюють коло і, побравшись за руки, під власний спів, ідуть за, чи проти ходу годинникової стрілки. Вони часто «вивертають» коло, перетворюють його на звивисту лінію, ускладнюючи таким способом хореографічний малюнок. Танцювальна лексика, що застосовується у хороводах Волині, не є складною. Це простий та перемінний кроки, доріжка, вихиласи, потрійний притуп та ін. У хороводах на побутові теми переважає жива лінія, хореографічний малюнок якої нагадує орнамент, хоча тут трапляється і пантоміма-ілюстрація.

Поетичний образ дівчини чи молодої жінки в текстах хороводів змальовується за допомогою метафори: дівчина-голубка, перепілка, галка і т.д. Хлопець чи молодий чоловік – горобчик, зайчик, сокіл.

На Волині весняні хороводи й пісні, які виконуються впродовж кількох днів на Великодні свята, мають назву рогульок, рогулейок:

*Ти молодице молодая,
Чом не вийдеш на вулойку?
Чом не виведеш рогулейку?*

Ця ж назва відома і в Польщі, зокрема на заселеному українцями Підляшші. Ареал її побутування зачіпає території України, Білорусії, Польщі, що вказує на давнє слов'янське походження. Текстовою особливістю цих рогульок є рефрен «рано-нерано», етимологія якого є також ще до слов'янська. Але рогульки – не єдина назва весняних хороводів, що побутують на теренах Волині.

На особливу архаїчність претендують хороводи-«поколі», які водили на пагорбах, де найраніше розтавав сніг. Поколя – найточніше вирішення суті веснянки, що водиться по колу та її давньої основи, генетично обумовленої релігійно-магічними діями.

В окремих зразках хороводного жанру вгадуються відгомони культової хореографії, яка посіла вагоме місце в смисловій та дійовій структурах прадавнього весілля. Одним із таких рідкісних випадків побутування ритуальної хореографії, що має культове забарвлення, є весільний ліричний дівочий хоровод «Кладочка». Це не тільки танцювальна мініатюра, що воскрешає картини сільського весілля; це справжній ритуал втаємничення, де символічний зміст отримує образно пластичне втілення.

Весілля, як відомо, завжди містить символіку переходу, коли людина стає в очах суспільства «повноправною» й отримує можливість виконати своє головне призначення – продовження роду. Ритуальний антураж весільного дійства мав відобразити радикальну зміну онтологічного способу буття і суспільного статусу дівчини та її перехід в інший заміжний стан. Цим зумовлено використання символіки мосту як межі між двома світами, що закріплюють універсальні позиції: тут-там, свій-чужий, теперішнє-майбутнє, чоловіче-жіноче начала. Міст – символ єднання, одруження, символ життя, що з'єднує два береги, дві людські долі. У деяких селах Волинського Полісся досі пам'ятають як молоду вели до нареченого по драбині – символ драбини стоїть в одному семантичному ряду з мостом [3; 29].

У народній танцювальній традиції Волині плавні, сповнені чистоти й поезії хороводи співіснують із динамічними польками. Польки мають масу варіантів і оригінальних форм, у

кожній з яких своя назва: полька-полісянка, полька-грайка, оваднівська, весільна, замостяна, коритненська, видричанка, білостоцька, волинська. Їм притаманні досить складні за технікою виконання рухи за невимушених та грайливих положень корпусу і голови. Своєрідна побудова танцювальних фігур та малюнків повністю відповідає манері виконання танцю. Його відмінна композиційна особливість – наявність різноманітних обертів з різними елементами. Полька трапляється подекуди у таких віртуозних формах, як зворотна (з обертом вліво) та гвинтоподібна (ланцюжок вихрових обертів із помітними акцентування кроків).

Мелодії польок емоційно виразні та різноманітні за змістом. Багато з них мають конкретну назву: «Тетяна», «Попада», «Псальма», «Військова», «Соловейко» і т.д. В одному випадку відображаються трелі соловейка (полька «Соловейко»), у другому – використовуються ритми похідних маршів (полька «Військова»), у третьому – емоційно невиразні, монотонні приспівки із псалмів і кантів для відображення елементів сатири в музиці (полька «Псальма») тощо.

Самобутню царину танцювальної творчості Волині являють кадрилльні форми, що набули місцевого колориту, неповторного вигляду.

Кадриль складається з багатьох фігур (до 12) й відзначається різними хореографічними варіантами танцю. Плавний, повільний рух, благородну простоту манери виконання Охромієвської кадрили; статичну ходу Держанівської, стриманий характер подільської «Дев'ятки»; контрастно відрізняють роздольність, нестримна сила і запал волинської. Для неї характерні різноманітні побудови пар: у два протилежні ряди або розміщені по кутах квадрату, хрестоподібні переходи або обмін партнерами, та все ж домінує колова форма. Так, наприклад, пари учасників кадрилльного танцю рухаються по колу кроками, і тільки після того, як коло обійдене, виконавці шикуються у дві протилежні лінії. Закінчується танець, як і починався, – загальним проходом по колу.

Хореографічному образу волинської кадрили притаманні забарвленні нотками лукавості пустотливі інтонації та життєрадісність. Кожна фігура танцю відрізняється від іншої, зазвичай, паузами – зупинками і в музиці, і в танці. Статично-повільні рухи порушуються завзятою полькою з «кружляннями», «вертіннями» або не менш швидкими обертами вальсу. Характерні назви фігур: «полька вліво», «полька вправо», «вальси», які викрикуються кимось із танцюристів, наче визначають свою хореографічну лейттему. Отже, волинська кадриль являє собою танцювальну сюїту, компоненти якої пов'язуються певним порядком фігур, побудовані на контрасті статичності і динаміки.

Поєднання хореографічних елементів із пісненими призвело до виникнення жанрових різновидів у системі танцювального фольклору Волинського краю. Так з'явилися змішані вокально-хореографічні форми, у яких тісно співіснують наспіви й рухливі виразні компоненти.

Органічне поєднання танцювальних пісень із пританцівками сприяло виникненню такої структури, як, наприклад, «триндички». Це стислі, красномовні, дотепні, конкретизовані музично-танцювальні репліки, здебільшого сатиричного, ліричного або гумористичного характеру. Оригінальні мініатюри імпровізації не тільки ритмічно повторюють проспіваний куплет, але й переповідають його образною хореографічною формою. Триндички – здебільшого масовий швидкий танець, побудований на різноманітних притупах, дрібушечках та обертаннях на місці. Інколи він має тривалу й розгорнуту форму: розпочинається з невеличкого проходу й переходить у виразне та складне за ритмікою дріботіння і притупування. Зазвичай виконавці пританцювують і під час виконання куплетів (частіткових «жартів-примовок»), і після вокальної частини, у перервах між співом. Хоча локальні ознаки танцювальної творчості на території Волині достатньо однорідні, все ж можливо виокремити декілька цікавих районів, багатих самобутніми танцями.

Порівняно стійким збереженням архаїчних елементів у танцювальній культурі відзначається Полісся. Це, передусім, глибинка Волинського Полісся – Камінь-Каширська

земля. Тут у багатьох селах зберігся глибокий пласт давніх реліктових, можливо, праслов'янських звичаїв та обрядів, автентична традиційна манера виконання танців.

У с. Лучини побутує жвавий, життєрадісний «Крутях», що характеризується коловими побудовами, рухливими фігурами, серед яких трапляються заплутані рухи, типові для «кривого танцю». Місцеві жителі порівнюють його звивистий, закручений малюнок із вузькими стежками, що пронизують болотисту поліську місцевість. «Між горбами кривий шлях, затанцюємо крутях», – вигукують перед початком танцю виконавці, і, тримаючись парами за руки, дрібно-дрібно похитуючи ними в такт музиці, заплітають вигадливі, примхливі лінії. Спостерігаючи за народними поліськими танцями, можна помітити, що окремі рухи в них виконуються на 2/4 при розмірі музичного супроводу 3/4. Ця особливість стосується і танцю «Крутях» [5; 150-152].

Локальна своєрідність волинських танців виникла завдяки різним комбінаціям місцевих танцювальних форм із хореографічними традиціями сусідніх народів. Найбільший вплив на розвиток і становлення танцювальної культури Волині мали Білорусія та Польща, що визначається, перш за все, територіально-географічним фактором. Цей вплив виявився в найрізноманітніших формах, а саме: в окремих змінах лексики танцю (рухах, фігурах), музичному супроводі та танцювальній стилістиці. Але їх вплив на лексику волинського народного танцю був неоднозначним, це означає, що місцеві жителі не запозичили їх, а намагались змінити, адаптувати згідно вимогам своєї хореографічної традиції. Усе це посилювало видовище танцю, а головне – активізувало інтерес до хореографічного мистецтва загалом. Так, у лексиці танців населення українсько-білоруської етнічної смуги (північні райони області) трапляються окремі рухи, властиві саме білоруському народному танцю. Це і високі підскоки під час обертів у польці, пружні рухи ногами, різноманітні елементи трясучки – чи то різкі похитування корпусом і руками, чи стримані піднімання і опускання плечей.

У районах, що межують із територією Польщі, помітний вплив польської хореографічної культури. В арсеналі танцювального фольклору західних районів трапляються не тільки танці іноетнічного походження – «Краков'як», «Мазур», «Оберек», але й танцювальна стилістика. З переінтованих польських рухів, що міцно увійшли в лексику волинського танцю, слід назвати характерний чоловічий поворот з вихиласом, опускання на коліно, перемінні і приставні кроки, вальсові оберти із підніманням партнерки. Навіть назви танців «Краков'ячек», «Оберечек», «Мазурек», за якими вони відомі в цьому регіоні, свідчать про їхню стилістичну зміну, спрощення, залежність і зумовленість більш самодостатніми явищами танцювальної культури.

Висновок. Незважаючи на спільність багатьох елементів танцювального фольклору Волині, локальні його різновиди зберігають яскраву своєрідність. В одних випадках вони містять у собі архаїчні ознаки, в інших – риси, що виникли в процесі етнокультурного взаємообміну з сусідніми етнічними групами або народами.

Як показало дослідження, хореографічне мистецтво Волині ще до кінця не досліджене. Зокрема потребують подальшого вивчення особливості постановки волинських народних танців; слід звернути увагу на специфіку танцювальної лексики, властиві їм рухи та ходи. До них, передусім, належать різноманітні за манерою та технікою виконання дрібушечки, притупи й підскоки, підбивки і стрибки на місці з просуванням, прості й складні плескачі по корпусу тіла та стегну, всілякі оберти, повороти, кружляння на підскоках із притулом, дрібні переступання з підскоками, хитромудрі за малюнком проходи й перебіжки і численні присядки. У волинських танцях досить виразні всі частини тіла. Ці регіональні танцювальні па збагачують українську народну хореографічну лексику, сприяють виникненню нових, оригінальних творів народного хореографічного мистецтва.

Список використаної літератури

1. **Верховинець В.** Теорія українського народного танцю / В. Верховинець. – К. : Муз. Україна, 1990. – 151 с.
2. **Гуменюк А. І.** Народно-хореографічне мистецтво України / А. І. Гуменюк. – К. : АН УРСР, 1963. – 235 с.
3. **Давидюк В.** Вибрані лекції з українського фольклору / В. Давидюк. – Луцьк : Твердиня, 2010. – 446 с.
4. **Нариси до історії українського народного танцю** : практичний матеріал для вчителів ЗОШ, шкіл нового типу та керівників позашкільних закладів / Укл. В. Купленник. – К. : ІЗМН, 1997. – 64 с.
5. **Ошуркевич О.** До джерел / О. Ошуркевич. – Луцьк : ВАТ «Вол. обл. друкарня», 2008. – 351 с.
6. **Kolberg O.** Dzieła wszystkie. Wolyn. Supplement do tomu 36 / Oskar Kolberg. – Poznan: Instytut im. Kolberga, 2002. – 306 s.

Резюме

Проаналізовано особливості становлення та розвитку народного хореографічного мистецтва Волині. Систематизовано народні танці волинського регіону, визначено чинники, що обумовили локальну своєрідність волинського танцю та його лексичні особливості.

Ключові слова: хореографічне мистецтво Волині, волинський танець, локальна своєрідність, танцювальна лексика.

Summary

Stepanyuk I. Folk choreographic art of Volyn

It is analyzed in the article the features of formation and development of choreographic art of Volyn. It is systematized folk dances of Volyn region, identified the factors that led to local distinctiveness of Volyn dance and its lexical peculiarities.

Key words: choreographic art of Volyn, Volyn dance, local distinctiveness, dance leksyk.

Аннотация

Проанализированы особенности становления и развития народного хореографического искусства Волини. Систематизированы народные танцы волинского региона, определены факторы, которые обусловили локальную своеобразие волинского танца и его лексические особенности.

Ключевые слова: хореографическое искусство Волини, волинский танец, локальное своеобразие, танцевальная лексика.

Надійшла до редакції 25.12.2013 р.